

სოფიო იმედაძე, მაია შიშინაშვილი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

Sophio imedadze@atsu.edu.ge; maiashishinashvili@yahoo.de
<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.23>

არაბულ-სპარსული წარმოშობის მცენარეთა სახელები სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონი ქართულის“ მიხედვით (7)

საკვანძო სიტყვები: სულხან-საბა ორბელიანი, „ლექსიკონი ქართული“ მცენარეთა სახელები, არაბული ენა, სპარსული ენა

სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონ ქართულში“ წარმოდგენილ მცენარეთა სახელებს ავტორის მიერ მითითებული აქვს წარმომავლობა (სპარსულია, არაბულია, თათ-რულია, ქართული არ არის, სხვათა ენაა და ა. შ.), ზოგიც მითითების გარეშე დატოვებული და მას ავტორი ქართულ სიტყვად მიიჩნევს.

სტატია წარმოადგენს ჩვენი კვლევის მეშვიდე ნაწილს, სადაც განვიხილავთ ქართული ალფავიტის ტ, ფ, ქ და ყ ასოებით დაწყებულ იმ მცენარეთა სახელებს, რომელთაც აღმოსავლური, კერძოდ არაბულ-სპარსული, ეტიმოლოგია უდასტურდება.

ტარხუნა – (ბალ.) სხვათა ენაა, ქართულად ტეგანი ჰქვიან Z. (საბა 1993:134).

„ტარხუნა [Artemisia dracunculis] სპეციფიკური ცხარე გემოს მქონე სურნელოვანი მწვანელი; აქვს ხაზური ან ხაზურ-ლანცეტა ფოთლები“ (ქეგლ 1986).

ტარხუნა (სპ. თარხუნ, ან ტარხუნ იგ. მნიშ). Artemisia Dracunculus L (უსწორო კარაბადინი 1940:514); სპარს. მცენ. *استراگون* (ჩუბინაშვილი 1984: 1216). ირან. *ترخون* ტარხუნ – Artemisia Dracunculus L. (იადიგარ-დაუდი 1938:723). „ტარხუნა Rus. тархун, эстрагон, L. Artemisia dracunculus L. რაჭული, ლეჩხუმური – ტალხუნა. Synonym: ტალხუნა“ (მაყაშვილი 1961).

ტარხუნა – მცენარე, რომელიც იხსნება წყალში, მარილსა და რძეში *ترخون* (ალ თუნჯი 1988:116); არაბ. ფორმა *ترخون* /tarkhæn ბალახი, რომელსაც საჭმლის მოსამზადებლად იყენებენ (ბაშბიში: 134). არაბულ-სპარსული ეტიმოლოგია უდასტურდება ჯონსონის ლექსიკონში ტარხუნა, მწვანის მნიშვნელობით (ჯონსონი 1852: 815). მოხსენიებულია ყურანშიც. ესაა სურნელოვანი მცენარე, რომელიც საჭმელად გამოიყენება (ალ-ვასიტი). *ترخون* /tarkhæn არაბიზებული ფორმა. მცენარეა, რომელიც ხორცთან გამოიყენება (მუჰიტი, ლისანუ-ლ ყარაბი).

სპარსულ ლექსიკონებში ტარხუნა წარმოდგენილია *تلخون* // *ترخون* // *طرخون* (თარხუნ//თალხუნ//ტარხუნ) ფორმით: „ტარხუნა (Artemisia dracunculus)“ (რუბინჩიკი 1964, ტ.1: 364). „ტარხუნა, სამკურნალო და საკვები მცენარე“ (ენსაფფური 1377: 212). „არაბიზ. რთულყვავილოვანთა ოჯახის მცენარეა, სწორმდგომი, მისი ბუჩქის სიმაღლე ერთ მეტრამდე აღწევს. მისი ფოთლები გრძელი, წვრილი და სურნელოვანია, აქვს პიკანტური და სასიამოვნო

გემო. მისი ყვავილები ყვითელი ფერისაა და პატარა სუმბულების ფორმის განთავსებული არიან ერთ ღეროზე“ (მოინი 1375: 1067). „არაბიზ. Estragon მცენარეა, რომლის ფესვს عاقرقرا -ს უწოდებენ“ (დეჰხოდა 1342: 15413). „ترخان (თარხან), ترخ (თარხ) მცენარეა, რომელსაც სწორი, წვრილი ღეროები და გრძელი, ვიწრო, სურნელოვანი და ცოტა მძაფრგემოიანი ფოთლები აქვს, საკვებ მწვანილად გამოიყენება და მას ნედლად მიირთმევენ. მადისაღმძვრელია და სწრაფად მოსანელებელი, სასარგებლოა გულისტკივილის მოსახსნელად და ყაბზობის საწინააღმდეგოდ, არაბულად طرخون ტარხუნ-ს უწოდებენ“ (ომიდი 1389: 667).

ტარხუნას ფონეტიკური განვითარების გზა ასეთია: სპ. თარხუნ (თალხუნ) -> არაბიზ. ტარხუნ -> ქართ. ტარხუნა (ტალხუნა). ფშვინვიერი თ იქცა მკვეთრ ტ-დ, ხოლო სიტყვის ბოლოს განვითარდა ა ხმოვანი.

უდი – (ხე) ხეა სუნ(ნ)ელი ZABCb (საბა 1993: 155)

„უდი იგივეა, რაც საბრი“ (ქეგლ 1986)

უდი – (არ. უ'დ) ალოი, ალვა. Aloë s. Aloës L (უსწორო კარაბადინი 1940:515).

„ხეა სუნნელი“ (ქილილა და დამანა: 1031); სურნელოვანი ხეა; ალოე (რუსუდანიანი 1957:772). უდი –არ. عود უდ – ალოი – Aloë s. Aloës L (იადიგარ დაუდი 1938:723). იქვეა უდი ჰინდი, უდის შარბათი, უდის მაჯუნი, უდისალაბ.

ხე, ალოეს ხე, კარგსურნელოვანი (ლეინი ტ.5:2190). ალოეს ხე, არაბ. عود الصليب/yædu's sal'x ხის სახლი, რომელსაც ჰქვია fawania. ხე, რომელზეც ცეცხლი ვერ ზემოქმედებს. ნაფოტი, რომელიც კვადრატებად იშლება. იყენებენ როგორც ამულეტს შფოთიანი აშლილობის დროს (ჯონსონი 1852:882). ერთგვარი ხე, წვრილი თუ სქელი, სველი თუ მშრალი (ალ-ვასიტი 2004:635).

არაბული წარმომავლობა უდასტურდება სპარსული ლექსიკონების მიხედვითაც: عود ('უდი) „ალოეს ხე (Aloexyluma gallochum)“ (რუბინჩიკი, 1964 ტ. 2: 196). „ინდური ალოე, აგარის ხე, სამოთხის ხე; ყავისფერი და სურნელოვანი ხე, რომელსაც ცეცხლში ყრიან სასიამოვნო სუნის გამოსაცემად და მის მასალას სამშენებლოდაც იყენებენ“ (ენსაფფური 1377: 727). „არაბ. პარკოსანთა ოჯახის ხეა, რომლის სამშობლო ინდოეთი და ჩინეთია... ამ მცენარის ხის დაწვა სასიამოვნო სუნს გამოყოფს, რაც განპირობებულია ხის უჯრედებში არსებული ფისოვანი და ცხიმოვანი წვენიტ. ხის ფერი ყავისფერია და ასევე გამოიყენება ხის ნაკეთობების დასამზადებლად“ (მოინი 1375: 2363). „არაბ. “ (დეჰხოდა 1342: 16431). „არაბ. ხე, რომელიც იზრდება ინდოეთსა და ბირმაში. მისი ხე ყავისფერი და სურნელოვანია და ცეცხლში ყრიან, რომ სურნელი გამოყოს“ (ომიდი 1389: 1739).

არაბ. 'უდ -> სპ. 'უდ -> ქართ. უდი. ფარინგალური მქლერი ნაპრალოვანი გ-ის ექვივალენტი ქართულში არ არის და არაბულიდან შემოსულ სიტყვებში უმეტეს შემთხვევაში იკარგება (შდრ.: არაბ. علة 'ალამ -> ქართ. ალამი).

ფისტა – (ხე) თურქი(ა) ენაა, ქართულად ბუსტული ჰქვია ZAB (საბა 1993:193)

„ფისტა იგივეა, რაც ფსტა. ფსტა [Pistacia vera] ტანმორჩილი რთულფოთოლა ხე; ისხამს მშრალ, თეთრ გლუვნაჭუჭიან მოგრძო ნაყოფს, რომელსაც მომწვანო, გემრიელი გული აქვს...(სინონ. ბუსტული)“ (ქეგლ 1986).

ფუსტული//ფუსტუყი ნუშსავით, ფუსტუსკას ეძახიან რუსნი; მოაქვსთ აქ (პეტერბურგში) სპარსეთიდან, ლავკებში რომ იკითხო, აქ ბევრია გასასყიდი G. + ეს ნუშსავით არის, მაგრამ წვრილი გული მწვანე აქვს,ქერქი, ესე იგი ნაჭუჭი – თეთრი. ხორასანში მოდის ეს ხილი. საქართველოში არ არის. სპარსეთიდან მოაქვსთ საქართველოშიაც და აქაცა და ლავკებში ჰყიდიან პეტერბურგს. რუსნი ფისტუსკას ეძახიან H (თ. ბაგრატიონი1979:133).

ფუსტუკი – იგივე ფუსტუყი, ან ფუსტული. ფუსტუყი (სპ. ფუსტუყ) იგივე ფუსტული, ფისტაშკა. Pistacia Vera L. (უსწორო კარაბადინი 1940:518). ფისტა – სპარს. ბუსტული ფისტაშკოვოე დერეво ილი პიოდ (დ. ჩუბინაშვილი 1984: 1306). ფისტა – ფუსტული فستق–ფუსტუყ –იგ. მნ.Pistacie მცენარისგან Pistacia Vera L. (იადიგარ დაუდი 1938:725). ფუსტუყი ირან. فستق–ფუსტუყ (წიგნი სააქიმოი 329). „ფისტა, ბუსტული Rus. ფისტაშკა настоящая L. Pistacia vera L. მესხური – ფისტილი; რაფიელ ერისთავი – ფუსტული; ჭანური – ჭისტიკი. Synonym: ფისტა, ფისტილი“ (მაყაშვილი 1961).

فستق /fustuq – ცნობილი გემრიელი მარცვლოვანი. ავტორი ფიქრობს, რომ მისი სამშობლო თურქეთია. გავრცელდა ლექსემა ბერძნულში PISTAKION და ინგლისურში PISTACIA. არაბიზებული ფორმა სპარსულად უნდა ჩაიწეროს فستق ფისტა. ა/h იცვლება ა/q –ით (ალ თუნჯი 1988:123).

فستق /fustuq სპარსული პისტაკ –იდან წარმომდგარია. არაბიზებული, ცნობილი ხის ნაყოფი, რომელიც კარგია ღვიძლისთვის, კუჭისთვის, კოლიკასა და პირის ღრუს სუნისთვის. არაა ცნობილი, იზრდება თუ არა არაბულ ქვეყნებში (ლეინი ტ.6:2395; ლისანუ–ლ ყარაბი; მუჰიტი; ალ ვასიტი).

სპარსულ ლექსიკონებში ფისტა فستق (ფესთე(-ა) ფორმიტაა წარმოდგენილი: „1. ფისტას ხე (Pistacia), 2. ფისტას ნაყოფი“ (რუბინჩიკი 1964, ტ.1: 299). „ფისტასებრთა ოჯახის ხის ნაყოფი თხელი და მყარი ნაჭუჭით, რომელსაც თხილისა და ნუშისგვარი მსხვილი, გემრიელი გული აქვს“ (ენსაფფური 1377: 171). „[არაბ. فستق ბერძ. pistākion] თუთუბოსებთა ოჯახის ხე, რომელიც განსაკუთრებულ ჯგუფს წარმოადგენს. ველურად იზრდება სირიასა და ავღანეთში (ირანშიც ხორასნის ჩრდილოეთ ნაწილში ველური სახით გვხვდება) და ქერმანში, აზერბაიჯანში, ყაზვინსა და დამღანში ფართოდ არის გაშენებული“ (მოინი 1375: 784). „Pistacia Vera, Pistacia Narbonensis(ლათ.), Pistache (ფრ.) სახელწოდება ხილისა, რომლის ხე გაშენებულია ირანის სხვადასხვა კუთხეში, მათ შორის დამღანში, ყაზვინში, რაფსანჰანში და არდესთანში, ხოლო მარავე თაფეში ის ველურად იზრდება. მისი ქერქი გამოიყენება საღებავებისთვის“ (დეჰხოდა 1342: 5613). „მარცვალია, რომელსაც მაგარი კანი აქვს. მისი გული მწვანეა, გემრიელი, ნოყიერი და ცხიმოვანი. შეიცავს B1 და B2 ვიტამინებს. ფისტას ხე ზომიერ კლიმატში იზრდება ირანის სხვადასხვა კუთხეში: დამღანი, ყაზვილი, რაფსანჯანი, არდესთანი“ (ომიდი 1389: 556).

როგორც ჩანს, ქართული ფსტა//ფისტა უნდა მომდინარეობდეს სპარსული فستق ფესთა//ფესთე ფორმიდან. ფშვინვიერმა თ-მ მოგვცა მკვეთრი ტ: სპ. ფესთა -> ქართ. ფსტა//ფისტა. ხოლო ფსტას სინონიმური ბუსტული//ფუსტული//ფუსტუკი უნდა მომდინარეობდეს فستق-ს არაბიზებული ფორმიდან فستق ფუსტუყ.

ქაფური – ხეა ინდოეთს, დაჰკოდენ, ქაფურს გამოიღენს ZAB (საბა 1993: 217).

„ქაფური [არაბ. ქაფურ] ქაფურის [Cinnamomum camphora] თბილ ქვეყნებში გავრცელებული მარადმწვანე ხე დაფნისებრთა ოჯახისა; ხის ყოველი ნაწილი შეიცავს ქაფურს; ჩვენში ხარობს აჭარასა და აფხაზეთში“ (ქეგლ 1986).

ქაფური – (სპ. ქაფურ – იგ. მნიშ.) Camphora მცენარისაგან Camphora Officinarum L. იქვე მითითებულია ქაფურის მალამო, ქაფურის ყურსი (უსწორო კარაბადინი 1940:520). ქაფურისაებრი – ქაფურისებრი თეთრი (რუსუდანიანი 1957:780). არაბ. كافور ქაფური – ქაფური – ნადულის ხის შედედებული ქაფი, იგ. მნიშვნ (შაჰ–ნამე 1916:836). ქაფური (= ორ. كافور) ქაფური; თეთრის სინონიმი აღმოსავლურ პოეზიაში (ვისრამიანი 1962:751) გხვდება ამირანდარეჯანიანში: იგი სახლი ქაფურისა იყო (836). ქაფური – არაბ. შედედებული ქაფი ნადულის ხისა, камфора (დ. ჩუბინაშვილი 1984: 1329). ქაფური – არ. كافور ქაფურ იგ.მნ. – Camphora მცენარისაგან Camphora Officinarum N. v. E. (იადიგარ–დაუდი 1938:726). ქაფური –

كافور 1. ქაფური (შდრ.) 2. სამოთხის მდინარის სახელი (გ. წერეთელი). ქაფური – არაბ. كافور იგივე მნიშვნ. (წიგნი სააქიმო: 330). ხისებრი მცენარე, რომელიც რეჰანს და გვირილას ჰგავს. ინდოეთისა და ჩინეთის მთებში. მისი ტოტი თეთრია, მტკვრევადი, რომლის ღრუშიც ქაფურია. ინდური სიტყვაა, ძირიდან كافور/kāpūr (ალ თუნჯი 1988:131). სუნი, არომატი, რომელიც აქვს მთის ხეს, რომელიც ხარობს ინდოეთისა და ჩინეთის მთებში. დიდ განშტოებიანია. ქერქი თეთრია. ძალიან რბილი და მსუბუქი. მის გულშია შიგნით ქაფური. მისი სპარსული სახელწოდებაა كافور/kāfær. იყენებენ მედიცინაში (ბაშბიში: 136). კამფორი, იყენებენ პარფიუმერიაში. ხისგან მიღებული ინდოეთისა და ჩინეთის ზღვების მთებიდან (ლეინი ტ.7:2622).

კამფორი ქაფური: ხე დაფნისებრთა ოჯახიდან, რომელიც შეიცავს გამჭვირვალე კრისტალურ ნივთიერებას, მოთეთრო ფერის. მას აქვს არომატული სუნი, გემო მწარე. ის ცნობილია როგორც ქაფური და აქვს მრავალი სახეობა (ალ ვასიტი 2004: 792). იყენებენ მედიცინაში (ალ-ღანი).

ქაფური სპარსულ ლექსიკონებში كافور (ქაფურ) كافور (ქამქარ) ფორმითაა წარმოდგენილი: „1. ქაფური: 2. ქაფურის ხე (Laurus camphora)“ (რუბინჩიკი 1964, ტ. 2: 299). „თეთრი ფერის მცენარეული წამალი, მკვეთრი, სასიამოვნო სუნითა და სამკურნალო და ანტისეპტიკური თვისებებით, რომელიც მიიღება ამავე სახელწოდების დაფნისებრთა ოჯახის ხისგან“ (ენსაფფური 1377: 844). „[ვალ. Kāpūr = არაბ. كافور სანს. kappūra] ორი სახის მცენარის სახელი, რომელთაგან ერთს Cinnomomum camphora და მეორეს Dryobalanops camphora ეწოდება და ორივე ჯიშის ხე იაპონიაში, ჩინეთში, კუნძილ სუმატრაზე, ინდოეთში იზრდება. ხის ქერქზე ბზარების გაჩენით ხეების ღრობებიდან ქაფურს იღებენ“ (მოინი 1375: 2848). „არაბ., მრ. რ. كافور/كافور სურნელოვანი მცენარე, რომლის ყვავილი ჰგავს ქრიზანთემას. ინდურად მას „ქაბურ“-ს უწოდებენ...“ (დეჰხოდა 1342: 18056). „ვალ. Kāpur كافور ქამქარ, სურნელოვანი და თეთრი წამალი, რომელიც მიიღება ზოგიერთი მცენარისგან, განსაკუთრებით ცნობილი ქაფურის ხისგან. ქაფურის ხე აზიის ჩრდილოეთში, ინდოეთის ჩრდილოეთ მთიან რაიონში, ჩინეთში და იაპონიაში იზრდება. სიმაღლე 50 მეტრამდე და გარშემოწერილობა 2 მეტრამდე აღწევს. მისი ყვავილები პატარა და თეთრია, ფოთლები - ოვალური და მწვანეა, განსაკუთრებული სურნელი აქვს. ქაფური ზოგჯერ ხის ნახეთქებიდან დაკრისტალებული სახით გამოდის. ხის ფოთლებიდანაც იღებენ ქაფურს“ (ომიდი 1389: 1932).

როგორც ვხედავთ, ქაფურს ფონეტიკური ცვლილება არ განუცდია. რადგან არაბულ-სპარსული ლაბიო-დენტალი ყრუ ف-ს შესაბამისი ფონემა ქართულში არ მოგვეპოვება, იგი ძირითადად გადმოდის წყვილბაგისმიერი ხშული ფ-ით (შდრ. არაბ. كافور სუქრა -> სპ. სოქრა(ე) -> ქართ. სუფრა).

ქურქუმა – (4,14 ქება) ყვავილია, სუნ(ნ)ელი, ყვითელი (+და ZA) ორტაბახი ZAB; ყვავილია სულნელი და ორტაბახი; გრიგოლის 12 ექვსთა დღე: “რამეთუ განყვითლებული ფერი შეწუხებულისა, ქურქუმისა სახე იქმნების” E (საბა 1993: 241).

„ქურქუმა [Curcuma aromatica] სამხრეთ აზიაში გავრცელებული ბალახოვანი მცენარე; მის ფესურებში ყვითელი საღებავია; ფესურებს იყენებენ საჭმლის შესაკაზმავად“ (ქეგლ 1986). „ქურქუმა Rus. Куркума L. Curcuma aromatica L“ (მაყაშვილი 1961).

كركم/كركم - ზაფრანა, ზამბახი (ალ თუნჯი 1988:134).

كركم/كركم kurkub/kurkum სინონიმური ფორმებია. ტკბილსურნელოვანი მცენარე (ლეინი ტ.7: 2607). ზაფრანა, ყვითელია (ჯონსონი 1852:1005).

ინდური სამკურნალო მცენარე, მისი ფესვები გამოიყენება როგორც ტკბილეული და მკვეთრი ყვითელი საღებავი (ალ ვასიტი 2004:784). ქურქუმა ზაფრანის არაბული

სახელწოდებაა. ქურქუმანი კი წამალი, რომელიც კურკუმას მიეწერება, მცენარეს, რომელიც ჰგავს ძირას, რომელსაც წამლებში ურევენ (ლისანუ–ლ ყარაბი).

სპარსული ლექსიკონების მიხედვითაც ქურქუმას ძირითადად არაბული წარმომავლობა უდასტურდება: كرك (ქორქომ) „ქურქუმა, ყვითელი Curcuma“ (რუბინჩიკი 1964, ტ. 2: 320). „ებრ. ზაფრანა“ (ენსაფფური 1377: 865). „[არაბ., ებრ. Karkom, არამ. Kürkemā]1. ზაფრანა (ლათ. Crocus sativa), 2. ინდური ზაფრანა (ლათ. Curcuma long), 3. ჯანჯაფილი“ (მოინი 1375: 2949). „ზაფრანა, ლეისი განმარტავს, რომ ეს არის ზაფრანა, ხოლო აბუ უმარი ამბობს, რომ كرك და كرك არის ბოსტნეული, რომელიც ჰგავს ზაფრანას“ (დეჰხოდა 1342: 18277). „არაბ. ზაფრანა“ (ომიდი 1389: 1959).

როგორც ვხედავთ, სრული ფონეტიკური დამთხვევა ხდება: არაბ. ქურქუმ // სპ. ქორქომ -> ქართ. ქურქუმა. სიტყვის ბოლოს მოხდა ა ხმოვნის განვითარება.

ყარამფილი – (ხე) მიხაკი ZABC ყარამფილის ყუავილი ZAB (საბა 1993: 263)

„ყარამფილი იგივეა, რაც მიხაკი“ (ქეგლ 1986).

ყარამფილი (იოს. გაბაშვილი, ანბანთქება) სურნელი ყვავილი არის X, 248 ნახე მიხაკი (თ. ბაგრატიონი 1978:138). მიხაკი – რუსნი ეძახიან ღვოზდიკა, სპარსნი – ყარამფილ. ეს სურნელი ყვავილი არის (იქვე: 85). „მიხაკის ხე, მიხაკი Rus. гвоздичное дерево L. Syzygium aromaticum (L.) Merril et Perry (= Caryophyllus aromaticus L., Eugenia caryophyllata Thnb.). ქართლური – ყარამფილი; სულხან-საბა–ორბელიანი – კარიოფილა“ (მაყაშვილი 1961).

ყარამფული (არ. ყარანფულ) Caryophylli მცენარისაგან Caryophyllus Aromaticus L. იგივე მიხაკი (უსწორო კარაბადინი 1940: 523). ყარამფილი – (ოსმ.) კარიოფილა, მიხაკი, гвоздика (დ. ჩუბინაშვილი 1984). ყარფალის წყალი – უნდა იყოს ყარანფულის წყალი ანუ მიხაკის (იადიგარ დაუდი 1938:727). قارنفل/qurunful ცნობილი მცენარე. იტყვიან, ის ბერძნული წარმომავლობისაა KARUO'PPULON, მაგრამ სინამდვილეში, ის ინდური წარმოშობისაა (ალ თუნჯი 1988:127).

არაბ. قارنفل/qaranful - მიხაკი, ყვავილი; სპარს. قارنفل تڪبىلى ბაზილიკის სახეობა (ჯონსონი 1852:960). ინდური მცენარე, რომელიც არაბულ მიწაზე არ იზრდება (ლისანუ–ლ ყარაბი).

მიხაკი, მიხაკისებრთა ოჯახიდან. ის მოჰყავთ თბილ ქვეყნებში. და მის გამომშრალ ყვავილის ფოთლებს იყენებენ როგორც ტკბილეულს (ალ–ვასიტი 2004:731). მცენარე, რომლის ყვავილებსაც კრევენ, სანამ გაიშლება. მერე აშრობენ. ეს ძალიან კარგი ტკბილეულია. არის თეთრი–იასამნისფერი შეფერილობით (ალ–ღანი). ხალხური დასახელება მიხაკი. სამშობლო ჩინეთი, ინდოეთი, ტროპიკული და სუბტროპიკული რეგიონები (ბოტანიკური ლექსიკონი).

მიხაკი. ხის ნაყოფი ინდოეთის ქვედა ნაწილში. ყველაზე საუკეთესო და გემრიელი სანელებელი. ზოგიერთს აქვს ყვავილები და ეწოდება მამრობითი, ზოგიერთს აქვს ნაყოფი და ეწოდება მდედრობითი. მისი ყვავილი უფრო გონიერია. ორივე სასიამოვნოა, იწოვს ნესტს, ასუფთავებს ტვინსა და გულს, ატონიზირებს, სასარგებლოა გულისცემისთვის, მხედველობისთვის, გონების დაბნელებისთვის, გემოვნებისა და საჭმლის მომნელებელი სისტემისთვის (მუჰიტის ლექსიკონი).

ყარამფილი სპარსულ ლექსიკონებში ძირითადად არაბიზებულ ფორმადაა მიჩნეული: قارنفل (ყარანფოლ) „თურქული მიხაკი, წვერიანი მიხაკი (Dianthus barbatus)“ (რუბინჩიკი 1964, ტ. 2: 265). „ბერძ. მცენარე დეკორატიული მიხაკი, რომლის ყვავილები სხვადასხვა ფერისაა“ (ენსაფფური 1377: 815). „[არაბიზ. ბერძ. Karuophulon] ორლებნიანთა კლასის მიხაკისებრთა ოჯახის მცენარე. ერთწლიანი მცენარეა, თუმცა გააჩნია რამდენიმე მრავალწლიანი სახეობა. მისი ფოთლები გრძელი და წვეტიანია, ხოლო ყვავილები - წითელი ან ვარდისფერი... მიხაკისაგან განსხვავებით, რომელსაც მხოლოდ ერთი ყვავილი აქვს, ყარამფილის ყვავილები

ღეროს ბოლოში ყვავილედის სახითაა განლაგებული...“ (მოინი 1375: 2666-2667). „არაბიზ. მიხაკი. ეს არის ხის ნაყოფი ან ყვავილი, რომელიც გვხვდება ინდოეთის კუნძულებზე...ყვავილია, რომელიც ინდოეთიდან მოდის. სახელწოდება მომდინარეობს كرن كوه (ქარან ფჰულ)-დან, რაც ინდურ ენაზე ‘ყურის ყვავილს“ ნიშნავს. ინდოელი ქალები ამ ყვავილებს ყურის ნახვრეტში იყრიდნენ, რომ არ შეხორცებოდათ. სპარსულად მას მიხაკს უწოდებენ და ყარამფოლ არაბიზებული ფორმაა“ (დეჰხოდა 1342: 17519). „არაბ. قرفول ყარანფულ, „ბერძნულიდან შემოსული“, მცენარეა, მიხაკების ოჯახიდან, მისი ბუჩქი დაბალია და გრძელი ფოთლები აქვს. ყვავილები ვარდისფერია და 5 გვირგვინის ფურცელი აქვს“ (ომიდი 1389: 1886).

ყარამფილის ფონეტიკური სახეცვლილება ასეთია: არაბ. قرفول ყარანფულ -> სპ. ყარანფოლ -> ქართ. ყარამფილი. არაბულ-სპარსული ლაბიო-დენტალი ყრუ ف-ს შესაბამისი ფონემის ქართულში არ არსებობის გამო, იგი გადმოვიდა წყვილბაგისმიერი ხშული ფ-ით.

ლიტერატურა:

1. აბულაძე ილ. (1973). ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები). თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.
2. აბულაძე ილ. (1938). „ვისრამიანი“, ალ. ბარამიძის, პ. ინგოროყვას და კ. კეკელიძის რედაქციით. ლექსიკონი ი. აბულაძის. თბილისი: გამომცემლობა „სახელგამი“.
3. აბულაძე იუსტ. (1916). შაჰ-ნამეს ანუ მეფეთა წიგნის ქართული ვერსიები. ტექსტი გამოსცა და წინასიტყვაობა დაურთო იუსტ. აბულაძემ. ტბილისი: გამომცემლობა „ქართლი“.
4. ალ-ვასიტი (2004) – المعجم الوسيط الطبعة الرابعة مكتب الشروق الدولية
5. ალ-თუნჯი (1988) – التونجي م. معجم المعربات الفارسية في اللغة العربية. دمشق (1988).
6. ბაგრატიონები დავით და იოანე (1967). ლექსიკოგრაფიული ნაშრომები. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლილი ქუთათელაძემ. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“
7. ბაგრატიონი თ. (1979). წიგნი ლექსიკონნი, “მეცნიერება”. თბილისი.
8. ბაგრატიონი ი. (ბატონიშვილი) 1986 - საბუნებისმეტყველო განმარტებითი ლექსიკონი - ტექსტი გამ. მოამზადეს თინა ენუქიძემ და ნანა კიკნაძემ; საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, „მეცნიერება“, 1986.
9. ბარანოვი ბ. (1984): Арабско-русский словарь, „Издатель русский язык“. Москва.
10. გირგასი ვ.გ. (2006): Арабско-русский словарь к корану и хадисам, М-СП,2006, „ДИЛЯ“ Москва.
11. გორგიჯანიძე, ფ. (1941). ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონი. გამოსცა ვ. ფუთურიძემ. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
12. დეჰხოდა ა. (1342) 1342، دهخدا علی اکبر، لغت نامه دهخدا، موسسه انتشارات دانشگاه تهران،
13. ენსაფფური დ. (1377) - انصاف پور غلامرضا، کامل فرهنگ فارسی (یا فرهنگ دری برای ملل ایرانی: تاجیک، افغان، خوارزم، فارسی زبانان از بنگال و هند و پاکستان تا قفقاز و آسیای غربی کرد). تهران. 1377

14. „ვეფხისტყაოსნის“ მასალები - საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტთან არსებული „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის სალექსიკონო ფონდი.
15. იადიგარ-დაუდი (1938). ლადო კოტეტიშვილის წინასიტყვაობითა და გამოკვლევით. თბილისი: „საქ. ბიომედიკა“
16. კობიძე დ. (1983). შაჰ-ნამეს ქართული ვერსიების მესამე ტომის ლექსიკონი, ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობანი. ტ. I, თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“
17. ლეინი ე.ვ. (1865-1893): Lane E.W., Arabic-English Lexicon,”Frederick Ungar Publishing Co.” New-York.
18. ლეკიაშვილი ვ. (1992): ორიენტალიზმები ქართულში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი
19. „მამათა ცხოვრებანი“ 1975 – ბრიტანეთის მუზეუმის ქართული ხელნაწერი XI საუკუნისა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ვახტანგ იმნაიშვილმა. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
20. მაყაშვილი ალ. (1961). ბოტანიკური ლექსიკონი. მცენარეთა სახელწოდებანი. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.
21. მოინი მ. ა. (1966): M.A. Mo'in, Persian Dictionary, Tehran, “Amir qabir”.
22. მოინი მ. (1375) – 1375. تهران. مؤسسه انتشارات امیر کبیر. (متوسط). فرهنگ فارسی (متوسط). معین، محمد. فر هنگ فارسی (متوسط).
23. ნეიმანი ალ., – ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი
24. ომიდი ჰ. 1389 – 1389، عمید حسن، فرهنگ فارسی عمید، انتشارات مجید.
25. ოსმალურ – თურქული ლექსიკონი (2007). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Beşineî Basım
26. რუბინჩიკი იუ. ა. (1964): Рубинчик Ю. А.Персидско-русский словарь, I, II, изд. „Русский язык“, Москва
27. სულხან-საბა ორბელიანი, „ლექსიკონი ქართული“, ტ.I , II, თბილისი 1991 და 1993: „მერანი“.
28. „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი“ტ. I- VIII (პროფ. არნ.ჩიქობავას საერთო რედაქციით), თბილისი 1950-64:„საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“.
29. ქანანელი (1940). უსწორო კარაბადინი. ტექსტი დაამუშავა და წინასიტყვაობა დაურთო ექ. ლ. კოტეტიშვილმა. თბილისი: „საქმედიკა“
30. ქილილა და დამანა (1940). „ქილილა და დამანა“ სპარსულიდან თარგმნილი მეფე ვახტანგ მეექვსისა და სულხან-საბა ორბელიანის მიერ. ტექსტი დაადგინა, შესავალი, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო მაგალი თოდუამ. თბილისი: გამომცემლობა: „მერანი“
31. ჩუბინაშვილი დ. (1984): ქართულ-რუსული ლექსიკონი, სასტამბოდ მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ა. შანიძემ, „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი.
32. ჩუბინაშვილი ნ. (1971–73) – „რუსულ-ქართული ლექსიკონი“ (ალ.ღლონტის რედაქციითა და წინასიტყვაობით), ტ.I-II, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“
33. „წიგნი სააქიმოდ“ (1936). კოტეტიშვილი ლ. (1936). „მედიცინა ძველ საქართველოში XIII საუკუნე“. თფილისი: სახელმწიფო გამომცემლობა, სამედიცინო სექტორი.
34. ჯონსონი (1852) - Jonson F. (1852), A Dictionary Persian, Arabic and English. London: Published under the Patronage of the Honourable East-india company.

The names of the Arab-Persian origin plants according to Sulkhan-Saba Orbeliani “Georgian Dictionary” (7)

Abstract

There is a vocabulary of oriental origin, the plant names that are sorted by the author, next to the word according to species (tree, grass, flowers) in Sulkhan-Saba Orbeliani's "Georgian Vocabulary".

As with other lexical units, Sulkhan-Saba points to the origin of different plants (Persian, Arabian, Tatar, not Georgian, other language, etc.), some are left without reference and the author considers them as a Georgian word.

The aim of the work is to identify the names of Arab-Persian origin plants in Sulkhan-Saba Orbeliani's "Georgian Vocabulary", to indicate their etymological origin and ways of settlement in Georgian language.

This paper is the seventh part of our study. The names of plants beginning with the letters of the Georgian alphabet “t-gh”, which are confirmed by the Eastern, in particular, Arabic-Persian etymology.

In this regard we will study Georgian-Eastern linguistic relations. All lexical items will be checked in the etymological dictionaries of the respective languages and dialects, we will determine and use the phonetic regularities that are bases of the phonetic conclusions of the vowels and consonants between the words of the unrelated languages.

Key words: Sulkhan-Saba Orbeliani, “Georgian Dictionary”, Plants, Persian, Arabian Persian, Arabian Languages.